

Constancia proti Nizozemsku, rozhodnutí ze dne 3. 3. 2015 - K podmínkám pro uložení ochranného léčení a zabezpečovací detence a ke zjišťování existence duševní poruchy v případě odmítnutí součinnosti vyšetřované osoby se znalcem

Stěžovatel: Constancia

Žalovaný stát: Nizozemsko

Číslo stížnosti: 73560/12

Datum: 03.03.2015

Článek Úmluvy: čl. 5 odst. 1 písm. e)

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: mentální postižení, ochranné léčení, vražda, zabezpečovací detence, zabití

Český právní řád: čl. 8 Listiny základních práv a svobod

§ 116 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád

§ 58 zákona o soudnictví ve věcech mládeže

§ 99, § 100, § 123, § 140 a § 141 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Významnost: 2

K podmínkám pro uložení ochranného léčení a zabezpečovací detence a ke zjišťování existence duševní poruchy v případě odmítnutí součinnosti vyšetřované osoby se znalcem

Autorský komentář:

Problematika ukládání ochranného léčení a zabezpečovací detence, popřípadě rozhodování o jejich modifikacích či dalším trvání, se dostala do popředí zájmu laické i odborné veřejnosti, zejména v souvislosti se „žďárskou tragedií“, kdy předmětem diskuse byly jak otázky efektivity výkonu těchto ochranných opatření, tak zákonných podmínek pro jejich ukládání, možnosti změny způsobu jejich výkonu a doby jejich trvání.

Vnitrostátní úprava institutů ochranného léčení a zabezpečovací detence a podmínek pro jejich obligatorní uložení (srov. § 99 a § 100 tr. zákoníku) je souladná s požadavky Úmluvy na ochranu osobní svobody zakotvenými v článku 5 odst. 1 a ve vztahu ke zbavení svobody osoby duševně nemocné pak konkrétně pod písmenem e) tohoto článku. Z předloženého rozhodnutí lze dovodit tři minimální podmínky, za jejichž splnění lze zbavit osobu duševně nemocnou osobní svobody: 1)

bezpečné zjištění existence duševní poruchy na základě znaleckého posudku, 2) nebezpečnost pobytu této osoby na svobodě vyplývající ze závažnosti zjištěné duševní poruchy a 3) závislost pokračování ve zbavení osobní svobody na dalším trvání této duševní poruchy.

Ve vztahu k první z výše uvedených podmínek věnoval Soud pozornost situaci, kdy vyšetřovaná osoba odmítla jakoukoli součinnost se znalcem při vyšetření svého duševního stavu. V takovém případě musí být opatřen znalecký posudek k posouzení jejího duševního stavu alespoň na podkladě jiných dostupných informací (např. na základě nařízeného pozorování této osoby ve zdravotnickém ústavu, dřívějších lékařských vyšetření, projevů a chování této osoby). Tedy bez ohledu na absenci součinnosti se znalcem, lze na základě provedeného dokazování učinit závěr o tom, že osoba aktuálně trpí takovou duševní poruchou, byť nebyla přesně určena její povaha, která opodstatňuje obligatorní uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence. Povinnost přibrat znalce z oboru psychiatrie k vyšetření duševního stavu vyplývá z § 116 odst. 1 tr. ř. (u mladistvých jde o přibrání dvou znalců ve smyslu § 58 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže). Na případy, kdy nelze duševní stav vyšetřit jinak, pamatuje ustanovení § 116 odst. 2 tr. ř., resp. § 58 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

SKUTKOVÝ STAV

Dne 1. prosince 2006 stěžovatel, ozbrojený kuchyňským nožem, vnikl na základní školu v Hoogerhiede, kde v jedné ze tříd našel osamoceného osmiletého chlapce, kterého několikrát bodl do krku a hrdla a poté ho nechal na následky činu zemřít. Po zatčení byl stěžovatel za účelem lékařské prohlídky přemístěn do Centra Pieter Baan v Utrechtu (dále jen „PBC“), na pozorovací kliniku, která náleží Nizozemskému institutu forenzní psychiatrie a psychologie. Stěžovatel však při prohlídce odmítl spolupracovat, čímž zapříčinil neschopnost expertů této kliniky k vypracování znaleckého posudku týkajícího se jeho duševního stavu.

Rozsudkem soudu prvního stupně ve městě Breda ze dne 6. září 2007 byl stěžovatel uznán vinným trestným činem zabití, za což byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 12 let. Dále bylo stěžovateli rozsudkem nařízeno na základě rozhodnutí státu (dále jen „TBS“) umístění do vazební kliniky.

V odůvodnění soud konstatoval, že:

„Podezřelý byl přijat do PBC, kde odmítl při vyšetření spolupracovat, tudíž nebylo možné vyvodit závěr, zda trpí duševní chorobou či nikoliv. Bylo proto na soudě prvního stupně, aby na základě dostupných informací potvrdil či vyvrátil existenci duševní choroby.

V této souvislosti soud poukázal, že v dřívější trestní věci z roku 2004 byl stěžovatel podroben vyšetření psychologa, při kterém spolupracoval a byly u něj diagnostikovány antisociální a narcistické rysy osobnosti, avšak s ohledem na jeho věk a neúplně vyváženou osobnost se závěr o neadekvátním mentálním vývoji jevil jako předčasný. Stěžovatel byl přesto povinen podrobit se léčbě v institutu v Haagu a obligatornímu dohledu probačního a sociálně-rehabilitačního střediska. Léčba nebyla s ohledem na jeho odmítavý přístup dokončena a podezřelému se nepodařilo vybudovat stabilní a harmonický život.

Experti PBC indikovali, že u stěžovatele existuje mnoho náznaků výskytu duševní choroby a neadekvátního vývoje mentálních složek osobnosti. Konečně soud prvního stupně zdůraznil, že skutek, kterého se stěžovatel dopustil bez jakéhokoliv motivu, nemohl být spáchán lidskou bytostí se zdravým mentálním vývojem. Na základě výše zmíněných důvodů nemohl soud dopět k jinému závěru než k tomu, že stěžovatel v době spáchání činu trpěl duševní poruchou, případně nedostačeným vývojem svých mentálních schopností.

Rozhodnutí soudu prvního stupně napadl stěžovatel a statní zástupce odvoláním. Rozsudkem odvolacího soudu ve městě Hertogenbosch ze dne 26. února 2008 byl stěžovatel uznán vinným trestným činem vraždy a vzhledem k nemožnosti zjištění jakýchkoliv závěrů ohledně jeho mentálního stavu ze zprávy expertů PBC byl odsouzen k doživotnímu trestu odnětí svobody.

Dne 17. listopadu 2009 Nejvyšší soud zrušil rozsudek odvolacího soudu ve městě Hertogenbosch z důvodů nepřislusnosti tohoto soudu a věc přikázal odvolacímu soudu ve městě Arnhem k novému projednání a rozhodnutí.

Odvolací soud ve městě Arnhem dne 26. srpna 2010 vynesl mezitímní rozsudek, ve kterém nařídil generálnímu advokátovi zjistit, jaké dokumenty z vyšetřovacího spisu byly dostupné expertům z PBC při vypracování zprávy o stěžovateli. Dále bylo PBC vyzváno k tomu, aby soudu poskytlo přesné informace, na základě nichž postupovalo, a to společně s audio i audio-vizuální nahrávkou pořízenou v průběhu výslechu stěžovatele, které budou zařazeny do spisu. Ani výslechem znalců z PBC, kteří se podíleli na vyšetření stěžovatele, nezískal soud jednoznačnou odpověď na existenci či neexistenci duševní poruchy u stěžovatele. Stěžovatel přitom v rámci své obhajoby uváděl, že rozmysl nebo předchozí uvážení, které je pro naplnění skutkové podstaty vraždy nutné, nebylo dostatečně prokázáno a také, že experti neprokázali nedostatek mentální složky jeho osobnosti, která je pro uložení TBS zapotřebí.

Dne 18. května 2011 odvolací soud ve městě Arnhem vynesl rozsudek, dle něhož rozmysl nebo předchozí uvážení nebylo prokázáno, a proto byl stěžovatel shledán vinným z trestného činu zabití, nikoliv vraždy. Za to mu byl uložen trest odnětí svobody v délce dvanácti let nepodmíněně a TBS.

K posouzení duševního stavu stěžovatele:

Z předchozí lékařské zprávy, která byla vypracována dne 21. března 2004 v rámci trestního stíhání ozbrojeného přepadení, byl stěžovatel charakterizován jako osoba, která nemá dostatečně rozvinutý smysl pro hodnoty a trpí nedostatkem strachu, jakožto faktoru zabraňujícího páčání trestné činnosti. Dne 21. června 2007 byly u stěžovatele, tehdy ve věku 19 let, konstatovány narcistické a antisociální rysy osobnosti a jiné psychické poruchy, přičemž nebyla vyloučena schizofrenie. Z dodatečné zprávy vypracované dne 27. ledna 2011 vyplynulo, že stěžovatel užívá drogu marihuanu a „žije ve svém světě“.

Soud ve svém rozhodnutí přihlédl také k výslechům svědků, rodinných příslušníků, policejní zprávě a personálu věznice, kteří se shodli na podivném chování stěžovatele.

Po zabití nezletilého J. D. stěžovatel mimo jiné pronesl, že si přál pomoc dětem, které byly uvězněny za zrcadlem, že zaplatil Osiridovi, aby získal znalosti od mrtvých a ty pak využil k získání materiální výhody v současném životě, dále, že přelstil dábla tím, že smlouvu s ním podepsal nikoliv krví, ale vínem, a v neposlední řadě, že právě díky smrti J. D (ke které se však nepřiznal) mu bude objasněn smysl pozemské existence.

Stěžovatel proti rozsudku odvolacího soudu ve městě Arnhem podal dovolání, ve kterém bylo namítáno porušení článku 5 odst. 1 písm. e) Úmluvy na základě nezákonného uložení TBS, jelikož nebyla dostatečně prokázána existence duševní poruchy. Dne 22. května 2012 Nejvyšší soud rozsudkem odmítl důvody stěžovatelova dovolání, avšak konstatoval, že průběh trestního stíhání nebyl uskutečněn v mezích přiměřené doby a z tohoto důvodu snížil trest odnětí svobody na jedenáct let a sedm měsíců nepodmíněně.

RELEVANTNÍ VNITROSTÁTNÍ ÚPRAVA

21. Článek 37 trestního zákoníku zní následovně:

„1. Soud může rozhodnout, že osoba, která není trestně odpovědná za spáchaný trestný čin z důvodu neadekvátního vývoje nebo patologické poruchy mentálních složek osobnosti, má být umístěna do psychiatrické nemocnice na dobu jednoho roku, to však pouze v případě, že může být nebezpečná sama sobě, ostatním nebo bezpečnosti společnosti či majetku.

2. Soud rozhoduje tak, jak je uvedeno v odstavci 1, pouze pokud již byl předložen odůvodněný, datovaný a podepsaný znalecký posudek nejméně dvou expertů z oblasti behaviorální vědy, a to z různých disciplín. Jeden znalecký posudek je vždy z oblasti psychiatrie, vyhotoven psychiatrem, který byl přítomen vyšetření osoby. Posudky jsou předkládány společně nebo samostatně. Pokud je posudek podepsán dříve než rok před začátkem soudního procesu, může jej soud použít pouze se souhlasem státního zástupce i podezřelého.
3. Druhý odstavec se nepoužije, pokud osoba odmítne spolupráci při vyšetření, které je nutné vykonat pro vypracování znaleckého posudku. Pokud je to možné, znalci z oblasti behaviorální vědy společně nebo samostatně vypracují zprávu s důvody, pro které bylo vyšetření odmítnuto. Pokud je to možné, soud vyžádá další znalecký posudek, který by objasnil vhodnost či potřebnost umístění do psychiatrické nemocnice podle odstavce 1, a rovněž zajistí průpravu, po níž bude osoba ochotna při vyšetření spolupracovat.“

Článek 37a trestního zákoníku zní následovně:

„1. Soud může uložit TBS podezřelému, jehož mentální schopnosti byly neadekvátně vyvinuty nebo patologicky poškozeny v době spáchaní trestného činu, pokud:

1. a) za trestný čin, který byl spáchán, je možné uložit nepodmíněný trest odnětí svobody v délce čtyři a více let, a
2. b) vyžaduje to zájem na účinné ochraně společnosti nebo majetku

...

3. Druhý a třetí odstavec článku 37 se aplikují analogicky.
4. Rozhoduje-li soud podle odstavce 1, vezme v úvahu tvrzení obsažené v jiných zprávách a stanoviskách, které by mohly mít vliv na posouzení osobnosti podezřelého, přičemž rovněž zohlední závažnost trestného činu, který byl spáchán, a počet dřívějších odsouzení za trestné činy.“

Článek 37b trestního zákoníku zní následovně:

„1. Soud může rozhodnout, že osoba, která podléhá uložení TBS, má být umístěna do vazební kliniky, pokud to vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo majetku.“

Článek 38d trestního zákoníku zní následovně:

- „1. Uložení TBS zůstává platným po dobu dvou let, počínaje dnem právní mocí rozsudku.
2. Mimo případy uvedené v článku 38e, délka trvání TBS může být prodloužena, a to na žádost státního zastupitelství, buď na dobu jednoho roku, nebo dvou let, pokud to vyžaduje bezpečnost společnosti nebo majetku. Další prodloužení je možné, pouze pokud návrh zmíněný v článku 37b byl podán.“

Článek 38e trestního zákoníku zní následovně:

„1. Celková délka umístění do TBS nesmí přesáhnout čtyři roky, ledaže je TBS nařízeno v souvislosti s trestným činem, který je spáchán proti fyzické integritě jedné či více osob, nebo pokud ji

jakýmkoliv způsobem ohrožuje.

2. Pokud celková délka umístění do TBS není limitovaná, může být prodlužována periodicky, dokud to bezpečnost společnosti vyžaduje.
3. Za trestný čin zabití je možné uložit trest odnětí svobody maximálně na dobu patnácti let (článek 287 trestního zákoníku).

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

K tvrzenému porušení článku 5 odst. 1 písm. e) Úmluvy

24. Stěžovatel tvrdí, že uložení TBS rozsudkem odvolacího soudu ve městě Arnhem bylo založeno na neobjektivní medicínské expertíze, čímž byl porušen článek 5 odst. 1 písm. e) Úmluvy, který zní následovně:

„1. Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě následujících případů, pokud se tak stane v souladu s řízením stanoveným zákonem:

...

(e) zákonné držení osob ... osob duševně nemocných ...“

25. Soud zopakoval svou ustálenou judikaturu, podle které osoba nemůže být prohlášena za osobu s duševní poruchou nebo zbavena osobní svobody dokud nejsou splněny minimálně tyto tři podmínky: za prvé, musí být prokázáno, že osoba trpí duševní poruchou, která byla určena kompetentní autoritou na základě objektivního znaleckého posudku; za druhé, duševní porucha musí vykazovat takový druh či stupeň, který opodstatňuje obligatorní zbavení osobní svobody; za třetí, platnost pokračování ve zbavení svobody závisí na trvání poruchy (srov. Winterwerp proti Nizozemí, č. 6301/73, rozsudek ze dne 24. října 1979, § 39, řada A č. 33; X. proti Spojenému království, č. 7215/75, rozsudek ze dne 5. listopadu 1981, § 40, řada A č. 46; Ashingdane proti Spojenému království, č. 8225/78, rozsudek ze dne 28. května 1985, § 37, řada A č. 93; Johnson proti Spojenému království, č. 22520/93, rozsudek ze dne 24. října 1997, § 60, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 1997-VII; Varbanov proti Bulharsku, č. 31365/96, rozsudek ze dne 5. října 2000, § 45, ECHR 2000-X; Hutchison Reid proti Spojenému království, č. 50272/99, rozsudek ze dne 20. února 2003, § 48, ECHR 2003-IV; H. L. proti Spojenému království, č. 45508/99, rozsudek ze dne 5. října 2004, § 98, ECHR 2004-IX; Shtukaturov proti Ruské federaci, č. 44009/05, rozsudek ze dne 27. března 2008, § 114, ECHR 2008; Stanev proti Bulharsku, č. 36760/06, rozsudek velkého senátu ze dne 17. ledna 2012, § 145, ECHR 2012; X proti Finsku, č. 34806/04, rozsudek ze dne 3. července 2012, § 149, ECHR 2012).
26. Pokud neexistuje jiná možnost, například z důvodu, že osoba odmítne účast na vyšetření, musí být vyžádán minimálně posudek odborným lékařem vytvořený na základě spisu k předmětné osobě, neboť jinak nelze konstatovat, že duševní porucha byla spolehlivě prokázána. (srov. X proti Spojenému království, cit. výše Varbanov proti Bulharsku, cit. výše, § 47). Znalecký posudek zkoumá aktuální stav duševního zdraví, nikoliv stavy projevené v minulosti (srov. Varbanov, ibid.)
27. Zda bude osoba prohlášena za „duševně nemocnou“, závisí výhradně na posouzení národních autorit. Úkolem Soudu je přezkoumávat soulad jejich rozhodnutí s Úmluvou (srov. Winterwerp, cit. výše, § 40; X proti Spojenému království, cit. výše, § 43; Luberti proti Itálii, č. 9019/80, rozsudek ze dne 23. února 1984, § 27, řada A č. 75; Herczegfalvy proti Rakousku, č. 10533/83, rozsudek ze dne 24. září 1992, § 63, řada A č. 244; Stanev, cit. výše, § 155; X proti Finsku, cit. výše, § 150).
28. Nezbytnou složkou zákonnosti zbavení svobody podle článku 5 odst. 1 písm. e) Úmluvy je

absence libovůle. Omezení svobody musí být prokazatelně odůvodněno jako nevyhnutelné (srov. Witold Litwa proti Polsku, č. 26629/95, rozsudek ze dne 4. dubna 2000, § 78, ECHR 2000-III; Enhorn proti Švédsku, č. 56529/00, rozsudek ze dne 25. ledna 2005, § 36, ECHR 2005-I; se zvláštním zřetelem k zadržování duševně nemocných osob srov. Varbanov, cit. výše, § 46; Stanev, cit. výše, § 143; X proti Finsku, cit. výše, § 151).

29. Článek 5 odst. 1 Úmluvy poskytuje taxativní výčet důvodů, na základě kterých je možné omezit osobní svobodu, avšak použitelnost jednoho důvodu nevyklučuje současné použití důvodu jiného. Zbavení osobní svobody tak může být založeno na vícero důvodech vymezených v článku 5 odst. 1 Úmluvy (srov. X proti Spojenému království, cit. výše, § 39 Eriksen proti Norsku, č. 17391/90, rozsudek ze dne 27. května 1997, § 76, Sbírka 1997-III; zejména s ohledem na uložení TBS s umístěním ve vazební klinice v Nizozemí srov. Erkaló proti Nizozemí, č. 23807/94, rozsudek ze dne 2. září 1998, § 50 - 51, Sbírka 1998-VI; Morsink proti Nizozemí, č. 48865/99, rozsudek ze dne 11. května 2004, § 61 - 62; Brand proti Nizozemí, č. 49902/99, rozsudek ze dne 11. května 2004, § 58 - 59; Nelissen proti Nizozemí, č. 6051/07, rozsudek ze dne 5. dubna 2011, § 59; D. B. proti Nizozemí, č. 53764/07, rozhodnutí ze dne 5. března 2013, § 53). Soud mimo jiné prohlásil, že v zájmu ochrany společnosti a rehabilitace je při ukládání trestů jistá míra neurčitosti přípustná. (srov. Van Droogenbroeck proti Belgii, č. 7906/77, plenární rozsudek ze dne 24. června 1982, § 40, řada A č. 50).
30. I přes existenci mnoha dřívějších psychiatrických a psychologických nálezů nebylo možné stanovit přesnou zdravotní diagnózu, avšak právě díky těmto nálezům z minulosti bylo možné dojít k závěru, že stěžovatelova osobnost je těžce narušena, což mimo jiné dokazuje stěžovatelovo zmatené vyjadřování. Soud konstatoval, že s ohledem na absolutní odmítání spolupráce stěžovatele při vyšetření jeho mentálního stavu byl odvolací soud oprávněn učinit na základě dostupných informací závěr, že stěžovatel trpí duševní poruchou, která je takového stupně nebo druhu, že vyžaduje obligatorní zbavení jeho osobní svobody, a to bez ohledu na skutečnost, že nebyla určena přesná povaha duševní poruchy.
31. Stěžovatel byl uznán vinným ze spáchání extrémně násilného trestného činu, za který mu byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody a ochranné opatření TBS s umístěním do vazební kliniky. Samozřejmě spojitost mezi původním odsouzením a opatřením zahrnujícím umístění ve vazební klinice, vyžadovaná článkem 5 odst. 1 písm. a) Úmluvy, může být narušena, pokud nastane situace, ve které bude učiněno rozhodnutí o nepropuštění anebo o pokračování v detenci založené na důvodech nekorespondujících se závěry učiněnými soudem v odsuzujícím rozsudku. V takovémto případě bude zbavení osobní svobody, byť na počátku v souladu s právem, projevem libovůle, a proto v rozporu s článkem 5 Úmluvy (srov. Van Droogenbroeck, cit. výše; Weeks proti Spojenému království, č. 9787/82, plenární rozsudek ze dne 2. března 1987, § 49, řada A č. 114; srov. Eriksen, cit. výše; M. proti Německu, č. 19359/04, rozsudek ze dne 17. prosince 2009, § 88, ECHR 2009). Avšak v posuzovaném případě neexistuje žádný náznak, že by zmíněná situace již nastala.
32. Stížnost je shledána zjevně neopodstatněnou a na základě článku 35 odst. 3 a 4 Úmluvy se zamítá.

VÝROK

Z těchto důvodů Soud jednomyslně

Prohlašuje stížnost za nepřijatelnou.

(zpracovali JUDr. Antonín Draštík a JUDr. Adrian Matuší)